

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİDEN YOL*

Tahir KODAL**

Öncelikle sayın rektör yardımcımızın şahsında hepimizi saygıyla selamlıyorum. Tabiki hocama da çok teşekkür ediyorum. Yine burada şunu ilk olarak ifade etmem gerekiyor. Başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, 1.Dünya Savaşı'nda yer alan sonra şehit düşmüş ya da gazi olan bütün gazi ve şehitlerimizi rahmetle ve minnetle anmak istiyorum. Bir de şu tespiti yine yapmak istiyorum. Türkiye'de 1. Dünya Savaşının 100. Yılı pek ilgi görmedi diye düşünüyorum. Onun içinde buradaki aslında böyle konuya ihtiyacı gösteriyormuş. Bu bağlamda da sayın rektörümüze ve merkez müdürümüze çok teşekkür ediyorum. Tabiki burada hocalarım tarafından bana verilen ve bana düşen vazife 1. Dünya Savaşı'na giden süreçte ne olduğu. Yani bir anlamda 1. Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerinde durmak istiyorum. Tabi sizleri de çok fazla sıkmadan ve çok fazla bilgi aktarmadan kısa kısa tespitlerde bulunduktan sonra sonra sona doğru bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyorum. 1. Dünya Savaşı'nın nedenleri dediğimiz zaman aklımıza uluslararası ilişkiler, devletlerarası rekabet akla hemen gelir. Askeri ve siyasi nedenleri ilk olarak düşünmek durumundayız. Büyük devletlerin durumlarını, hedeflerini ve bloklaşmalarını hemen ilk başta açıklamada fayda olduğunu düşünüyorum. Büyük devletler dediğimiz zaman bizim kitaplarımızda geçen Düvel-i Muazzama olarak atfedilen devletlere baktığımız zaman ilk olarak aklımıza İngiltere geliyor. İngiltere'yi biliriz 1752 yılındaki 1. Sanayi Devrimini düşündüğümüz zaman Manchestercity ile başlayan o süreci at başı gitmeye başladıktan sonra bu sömürgecilik yarışında, güneş batmayan imparatorluğu kurmuştu. Topraklarının 104 katı bir coğrafyaya egemen olmuştur. Onun için İngiltere, büyük devlet statüsündeydi. Bunu ifade etmemiz lazım. Yine kıta Avrupa'sında Fransa ile tabi aralarında müthiş bir rekabet söz konusuydu. Hatta uzak diyarlarda savaş bile yapmışlardır bildiğiniz gibi. Hindistan'ı biliyorsunuz 1763'te Fransa'dan almıştır. Onun için İngiltere önemli bir güçtü. Yine Fransa bildiğiniz gibi kıta Avrupa'sında önemli bir güçtü. Bu toplumun fazla üzerinde durmak istemiyorum. Franklar ve politikaları hakkında konuşmak istemiyorum. Almanya önemli bir güçtü biliyorsunuz. 1871'de olan savaşta siyasal birliğini tamamladıktan sonra sömürgecilik yarışına geç girmişti. Meşhur onların doğuya doğru politikası vardı bildiğiniz gibi. Yani 3B politikası dediğimiz: Berlin, Bağdat, Basra. Berlin, Bakü ve Buhara olmak üzere iki kol olarak düşüneceğimiz ve doğuya doğru yayılma politikasını belirlemişti. Ve bu çerçevede de Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini biliyoruz. Bu yüzden de Almanya önemli bir siyasal güçtü. Kara ordusunu

* Atatürk İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 21 Ekim 2014 tarihinde düzenlenen "100. Yılında Birinci Dünya Savaşı ve Mustafa Kemal Atatürk" başlıklı panele sunulan bildirinin metnidir.

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Kınıklı Yerleşkesi/DENİZLİ, tkodal@pau.edu.tr

güçlendirmişti. Militarizm önemli bir çalışma alanı olmuştu Almanya'da. Askeri alana müthiş bir yatırım yapılmıştı. Bunu biliriz. Amerika Birleşik Devletleri, yine kara ve deniz gücü olarak önemli bir güçtü ve ayrıca bildiğiniz gibi ticaret açısından baktığınız zaman dünya ticaretinde önemli bir sanayi üretimini gerçekleştiriyordu. Yine bu dönemde dünyaya baktığınız zaman Japonya, önemli bir güçtü. Çin'le yapmış olduğu savaşı kazanmışlardı 1905'te. Onun için de Çin'e galip gelmişti o büyük coğrafyaya ve nüfusa. Yine aynı şekilde Çin, Japonya egemenliği ve baskısı altındaydı önemli bir güç olmakla birlikte ama yine bir güçtü. İtalya yine, Almanya gibi siyasal birliğini geç tamamlayan önemli bir güçtü bildiğiniz gibi. Dünyanın önemli bir gücü haline gelmişti. O da sömürge siyasetini benimsemişti. Afrika ve çeşitli yerlere yönelik politikalar geliştirmiştir. Avusturya-Macaristan, 1.Dünya Savaşı dediğimiz zaman önemli bir devletti ama Almanya'nın etkisi altına girmişti tamamen dış politikasına falan baktığımız zaman. Yani büyük oranda etkisi altındaydı. Tabi Osmanlı Devleti. Osmanlı Devleti dediğimiz zaman da 20 milyon km2 yaklaşık söylüyorum tabiki. Sadece bugünkü Türkiye, Arabistan Yarımadası ve çevresiyle sınırlandırılmış toplam belki de 3 milyon km2' ye düşmüştü belki de o zamanlar baktığımız zaman. 1. Dünya Savaşı öncesinde devletler, uluslararası rekabet, bunların hedefleri, amaçları çok uzun ama 1. Dünya Savaşı öncesi 3 dev devletlerin politika yapışlarını bunlar olarak söyleyebiliriz. Askeri ve siyasi nedenlerdir tabiki savaşın nedenleri. Büyük devletleri düşündüğümüz zaman, bunların oluşturduğu birlikleri çıkar çatışması bağlamındadır. Almanya siyasal birliğini sağlarken bildiğiniz gibi Fransızlara karşı Alsas-Loren bölgesini ele geçirmiştir. Rekabet söz konusudur. Fransızlar ile İngilizler arası rekabet söz konusuydu. Almanya biliyorsunuz İngiltere' yi alt etme politikasını takip ediyordu ki İngiltere de her ne pahasına olursa olsun Almanya'yı durdurma politikasını takip ediyordu ve sonuçta Almanya'nın doğruya doğru politikası o Bismart'tan sonra Wilhem'i düşündüğümüz zaman Rusya'yı rahatsız ettiği için Rusya'nın birlikte yer alıp almamalarını falan tarih kitaplarından biliriz. Dolayısıyla Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya aslında 1882'de ortaya çıkmıştır. Yine aynı şekilde İngiltere, Fransa, Rusya bloğu da 1907'ye gelindiğinde o Reval Taali görüşmelerini hatırlarız tarih kitaplarından falan. Dolayısıyla aslında 1907'ye geldiği vakit savaşın başlamasından yaklaşık yedi yıl önce aslında bloklaşma tamamlanmıştı. Uluslararası rekabet, askeri nedenler, uluslararası nedenler göz önüne alındığında yani İttifak ve İtilaf devletleri olarak bildiğimiz o bloklaşma gerçekleşmiş ve 1907' de 7 yıl öncesinde aslında hemen hemen her şey sona ermişti diyebiliriz.

Diğer bir neden olarak biraz özele girdiğimiz zaman, Avrupa' da Almanya-Fransa rekabeti aslında kısmen bahsettim az önce. Balkanlarda Rusya- Avusturya rekabeti, Avrupa'da Almanya-Fransa rekabeti neden kaynaklanıyordu? Almanya, bağımsızlığını sağlarken az önce söylediğim gibi Alsas-Loren bölgesini ele geçirmişti ve bunu hazmedememişti özellikle Fransızlar. İlerleyen zamanlarda bahsedeceğim, Fransızlarda biliyorsunuz ırk teorisi bağlamında sarı ırka dahil ettikleri Almanlar hakkında hiç de iyi düşüncelere sahip değillerdi. Onun için müthiş bir rekabet söz konusuydu kıta Avrupası'nda Almanya ile Fransa arasında. Yine sıcak denizlere inme politikasını biliriz o büyük Petro'yu Deli Petro olarak biliriz ama aslında Çarlık

Rusyası'nı batılılaştıran Büyük Petro'dan itibaren sıcak denizlere inme politikasını biliyoruz. Katherina'dan sonra devlet politikası haline gelmişti milli politika olarak biliyorsunuz. Bu politika Balkanlarda Avusturya-Macaristan toplumunu son derece rahatsız etmekteydi. Kafkaslar üzerinden Basra'ya inmesi ve aynı zamanda da Akdeniz'e inmesini düşünün Balkanlar üzerinden ve bir de Avusturya-Macaristan' da slav topluluğunun yaşadığını düşünürseniz arasında müthiş bir rekabet söz konusuydu ve Panslavizm politikasını hayata geçirmişti Rusya. Bu da Avusturya-Macaristan'ı son derece rahatsız ediyordu biliyorsunuz. Onun için de Avusturya-Macaristan, Almanya'nın yanında yer alacaktır.

Belki de savaşın en önemli nedeni Ayfer Hocamın da az önce söylediği gibi tabiki burada saklı. Bugün de aslında böyle değil mi diye sorabiliriz. Şöyle söyleyeyim Rönesans. Her şey de yeni yani yeni dünya, yeni insan, yeni eğitim, yeni ekonomik düzen .. Bütün bunlara yeni yeni ekleyebilirsiniz. Rönesans'tan sonra biliyorsunuz pozitif bilimlerdeki gelişme, doğa bilimlerindeki teknolojik gelişmeler ve daha sonra işte bilimdeki gelişme hatta iktisat bilimindeki gelişmeler, menkatalizmin ortaya çıkmasını düşünün yani ithalatı engelleyen ihracatı destekleyen politikaları düşünün. Avrupa'da yeni olmuştu her şey ve sonrasında da coğrafi keşifleri biliyorsunuz. Coğrafi keşifler sonrasında da önce Portekizliler sonra İspanyollar büyük gemilerle dünyanın değişik yerlerini dolaşmışlardı. Sömürgecilik hareketi başlamıştı. Sonra da İngiltere'de büyük gemilerde buhar teknolojisinin kullanılması, İngiltere 1752'lerde yani 18.yy'dan itibaren de dünya siyasetinde, sömürgecilikte ve her alanda ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu da daha sonraki süreçte kısır döngü halinde de düşünebiliriz. Sanayileşme, ham maddeye ulaşma gereksinimini ortaya çıkarmıştı sonra pazar ekonomisinin gelişmesine imkan sağlamıştı. Kökleri 14. yya giden kapitalist sistemi düşündüğümüz zaman Avrupa'da kapitalist sistem yeni bir şekil almıştı aslında. Pazar için üretim ve insan ilişkilerinin düzenlenmesi ve bütün bu sömürgecilik, sanayileşme, tüketim toplumunun yaratılması daha fazla daha fazla... Dolayısıyla sömürgecilik 1. Dünya Savaşı'nın önemli nedenleri haline gelmiştir. Hatta şöyle söyleyeyim Afrika'nın %90'ını sömürgeleştirmişti o büyük devletler, Pasifik'in de %83'üne rakam veren araştırmacılar var. Onun için de genel anlamda düşündüğünüz zaman, bu büyük devletlerin egemenlik alanlarını ve sömürgeleştirdikleri coğrafyayı düşündüğünüz zaman ortalama %87 oranında dünyanın sömürgeleştirildiğinden söz eder araştırmacılar biliyorsunuz. Onun için de pastadan müthiş derecede pay almışlardı. Hatta ABD, İngiltere, Almanya dünyanın ticaret hacminin %83'nü gerçekleştiriyorlardı bu süreçte. Yani 160 milyon frank civarındaki ticaret hacmini düşünürseniz dünyanın %83'ünü gerçekleştiren ülkeler pozisyonundaydılar ve bu savaşın içinde niçin olduklarını zaten bunlar da bize gösteriyor. Hatta şöyle düşünebiliriz, belki dikkat çekilmez ama savaş bittikten sonra biz Mondros Mütarekesi'ni imzaladığımızda ilk maddesine baktığımız zaman neyle ilgili olduğunu görürüz ve savaşında niçin yapıldığını da aslında görürüz. Dünya ticaret hacminde boğazlar transit geçişler falan baktığınız zaman. Onun içinde tarihte böyle bağlantılar kurduğunuz zaman da çok daha sağlıklı olur diye düşünüyorum.

Sömürge imparatorluklarını görüyoruz bu dönemde tabi bizden de paylaşılan Osmanlı Devleti de var buralarda haritalarda görürüz. Egemendik, ele geçirmiştik ama birileri de sonuçta buradaydılar almışlardı şeklinde de bakıyorlar tabiki. 1. Dünya Savaşı öncesi dünyanın pozisyonu buydu.

Ülkeler, az önce söylediğim gibi sömürgecilik yarışı, hatta savaşlar yapmışlardı biliyorsunuz 18.yy da dünyanın çeşitli yerlerinde. 18.yy sömürgecilik yüzyılı olarak bilinir. İngiltere sömürgecilikle 4.000.250 km2 lik toprağa sahip olmuştu yani 104 kat büyümüştü. 66 milyonluk nüfus kazanmıştı. Fransa keza öyle. Baktığınız zaman Rusya, Almanya, Belçika... Belçika ilginizi çekmiştir, nerden çıktı falan da diyebilirsiniz. Sömürgeci devlettir açıkçası. Sebebi açık aslında dünya siyaseti gerisinde kalmak istemiyor aslına baktığınız zaman.

Dini ve kültürel yayılmaya değinmek istiyorum. Misyonerlik bunu biliyoruz, dini anlamda olabilir kültürel anlamda olabilir. Bu amaç doğrultusunda yapılan faaliyetleri biliyoruz hepimiz. Dünyada çok moda hele günümüzde. Onun içinde dini ve kültürel yayılmacılık son derece önemliydi. Ekonomik anlamda bir yeri ele geçirdiği zaman, kendi düzenini götürüyordu, kendi kültürünü götürüyordu. Üstünlük duygusu yaratıyordu, rekabet yaratıyordu. Dolayısıyla bu da 1. Dünya Savaşı'nın nedenleri arasında.

Milliyetçilik beşincisi. Fransız İhtilali'nden sonra ulus devletlerin dünyada moda olmasını, ulusçuluk düşüncesini, milliyetçilik düşüncesini hepimiz biliyoruz. Bu da daha sonra ırk teorisini ortaya çıkarmıştır. Irk teorisi aslında bütün kötülüklerin anası denebilir. Irkçılığın da kaynağı aslında Batı'dır. Irk teorisini aslında onlar geliştirmişlerdir. Özellikle Fransız edebiyatçılar, tarihçiler, sosyologlara baktığınızda beyaz ırkı üstün tutuyordu. Sarı ırk diyorlardı mesela dünyanın en geniş kesimine işte Almanları dahil ediyorlardı. Geri kalanlarda köle pozisyonundaydı yani hizmetçiydi. Hatta Fransız metrosunun yapımında 3.000 insanın öldüğünü düşünürsek, sadece İspanya'ya götürüp 4 milyon insanı katlettiğini bir anlamda düşünürsek Batının ırkçılığının bakış açısını görebiliyoruz aslında. Onun içinde ırk teorisi, önemli bir etkidir. Ki biliyorsunuz ileride Hitleri öncelik teorisine götürecektir yani Fransızlar ile Almanlar arasındaki bu ırk teorisini düşündüğümüzde 1. Dünya Savaşı'nda da önemli bir neden olarak karşımıza çıkıyor.

Hanedan çekişmeleri var biliyorsunuz bu da savaşın önemli sebepleri içerisinde. İngiltere'de Hannover Hanedanlığı var, Almanya'da Hohenzollern Hanedanlığı var, Avusturya'da Habsburg var, Rusya'da Romanovlar vardır. Herkes birbiriyle alakalı ve akraba. O yüzden hanedanlığın başına hep kendilerinden birini geçirmek istiyorlar bu da rekabet yaratıyor. Bu yüzden de hanedanlar arası mücadele de önemli bir etken olarak karşımıza çıkıyor 1 Dünya Savaşı öncesinde.

Belki bizim için en önemlisi. Burada şunu da ifade etmem gerekiyor. Biz aslında eğitim sistemimiz içinde doğu sorununu, şark meselesini sağlıklı bir şekilde veremiyoruz. Aslında bütün sorun burada gizli. Bunu iyi bir şekilde anlarsak

aslında, bugünü de dünü de yarını da anlarız. Şark meselesi aslında şunu ifade ediyor: Türkleri geldikleri yere geri göndermek; gönderilemiyorsa, Anadolu' da imha etmektir yani etkisiz eleman haline getirmektir. Geldikleri son nokta biliyorsunuz ki Sevr Anlaşmasıydı. Bize İç Anadolu ve çevresini bırakmışlardı. Buralar bozkırdır biliyorsunuz çünkü Türkler bozkır toplumdur, medeniyetsizdi, kültürsüzdü, sadece vandalizmi biliyordu onlar. Yani bu şekilde bakılıyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası biliyorsunuz İngiltere de politika değişikliğine gittikten sonra biliyorsunuz şark meselesi yüzyıllar boyunca hazırlanan projeler bağlamında hızlanmıştı. Aslında Osmanlı Devleti'nin yıkılması, İstanbul'un yeniden ele geçirilmesi, topraklarının paylaşılması noktasında karar verilmişti. Toplumda da şöyle bir tartışma var işte o zamanlarda İttihatçılar çok duygusaldır akılsız adamlardı hatta ve pat diye savaşa girdi ve de Almanların yanında girdi gibi. Ülkeyi de mahvettiler. Bu son derece yanlıştır bilimsel olarak baktığınızda. Akıllı adamlardı, işlerinin ehli adamlardı. 1915 yılında, Ankara'da yeni bir meclis binası yaptırıldılar. Bu kadar söyleyeyim. Dolayısıyla şunu ifade etmek istiyorum şark meselesi bağlamında da Osmanlı Devleti ile ilgili toprak paylaşımı noktasında karar verilmiştir. Çünkü Türkler bozkırlarına gönderilemiyorsa anında imha edilmeliydi. Enerji kaynağı olarak da oralardan uzaklaştırılması hatta bazı tarihçilerimiz de şöyle söyler Ortadoğu'nun tarihi, Türklerin de Ortadoğu'dan gönderilmesi tarihidir denir. Gerçekten de o coğrafyadan da gönderildik enerji bölgesinden onun içinde şunu söylüyorum doğu sorunu önemliydi. İttihatçılar dediğimiz Enver Talat ve Cevat Paşa iktidardaydı. Onlar bundan haberdardılar. Nerden? Çünkü Trandafir diye bir araştırmacı var duymuşsunuzdur. Bu kişi Türkiye'nin paylaşılması hakkında yüzyıllık bir projeyi aslında kitaplaştırmıştı. Hatta 1913'te Osmanlıca olarak da yayınlanmıştı. Yurtdışında da vardır biliyorsunuzdur bu çalışmalar. Osmanlı devletini yönetenler aslında bu tür şeylerden haberdardılar. Yani 1282 ile aslında Osmanlı'nın kuruluşunu temel alıyor bu kitap baktığınız zaman, 1281 ile 1913 yılları arasında Türklerle ilgili hazırlanmış projeleri içerir. Bunu 1. Dünya Savaşı sırasındaki gizli anlaşmaları da ekleyebilirsiniz sonuncusu ki en son proje neydi biliyorsunuz Türklerin imha projesi Sevr'di. Bunu da ekleyebilirsiniz. Dolayısıyla bu tür şeylerden haberleri vardı devlet olarak da ve devletin başındaydılar. Taraftarlar aslında, tarafsız kalmaları beklenemezdi çünkü şanslarını denemişlerdi bi anlamda benim düşünceme göre. Onun için de Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'nda Almanların yanında savaşa girmek zorunda kaldı. Onun için de Şark Meselesi ve Doğu sorunu ve bu çalışmaların aslında önemli bir neden olduğunu düşünüyorum. Beni de sabırla dinlediğiniz için çok çok teşekkür ediyorum hepimize.